

Suvestinė redakcija nuo 2015-05-06 iki 2015-12-28

Įsakymas paskelbtas: TAR 2015-01-30, i. k. 2015-01320

LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTRAS

ĮSAKYMAS

DĖL ROMŲ INTEGRACIJOS Į LIETUVOS VISUOMENĘ 2015–2020 METŲ VEIKSMŲ PLANO PATVIRTINIMO

2015 m. sausio 29 d. Nr. IV-48

Vilnius

Įgyvendindamas 2011 m. balandžio 5 d. Europos Komisijos komunikatą „Dėl Europos Sąjungos romų nacionalinių strategijų plano iki 2020 metų“:

1. T v i r t i n u Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų planą (pridedama).

2. R e k o m e n d u o j u Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai ir savivaldybėms pagal kompetenciją dalyvauti įgyvendinant Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų plano priemones.

Kultūros ministras

Šarūnas Birutis

SUDERINTA

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos

2015-01-06 raštu

Nr. (258.3-34)SD-47

SUDERINTA

Sveikatos apsaugos ministerijos

2015-01-07 raštu

Nr. (1.1.20-420)10-154

SUDERINTA

Švietimo ir mokslo ministerijos

2015-01-06 raštu

Nr. SR-29

SUDERINTA

Vidaus reikalų ministerijos

2015-01-06 raštu

Nr. 1D-96 (22)

SUDERINTA

Lietuvos savivaldybių asociacijos

2015-01-23 raštu
Nr. S2-55

PATVIRTINTA
Lietuvos Respublikos kultūros ministro
2015 m. sausio 29 d. įsakymu Nr. ĮV-48
(Lietuvos Respublikos kultūros ministro
2015 m. balandžio 28d. įsakymo Nr. ĮV-273
redakcija)

ROMŲ INTEGRACIJOS Į LIETUVOS VISUOMENĘ 2015–2020 METŲ VEIKSMŲ PLANAS

I SKYRIUS BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų plano (toliau – veiksmų planas) paskirtis – mažinti romų tautybės žmonių socialinę atskirtį, skatinti jų dalyvavimą visuomenės gyvenime ir didinti visuomenės toleranciją.

2. Veiksmų planas parengtas įgyvendinant 2011 m. balandžio 5 d. Europos Komisijos komunikatą „Dėl Europos Sąjungos romų integracijos nacionalinių strategijų plano iki 2020 metų“ (COM(2011) 0173) ir atsižvelgiant į Lietuvos tarptautinius įsipareigojimus pagal Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją, Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos panaikinimo konvenciją, Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą, Tarptautinį socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių paktą ir kitas tarptautines sutartis.

3. Veiksmų plano priemonės suplanuotos remiantis 2014 m. dr. Vitos Petrušauskaitės tyrimu „Romų tautinės mažumos padėtis ir integracijos vertinimas“, 2013 m. tyrimu „Moterų padėtis, apimančios Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto rekomendacijų Lietuvai, įgyvendinimo tyrimas ir vertinimas“, 2012 m. sociologiniu tyrimu „Romų vaikai švietimo sistemoje: Vilniaus ir Ukmergės savivaldybių atvejai“ ir atsižvelgiant į konsultacijas su viešojo administravimo institucijomis bei nevyriausybinėmis organizacijomis, atstovaujančiomis romų tautinei mažumai.

II SKYRIUS SITUACIJOS ANALIZĖ

PIRMASIS SKIRSNIS LIETUVOS ROMŲ DEMOGRAFINIAI BRUOŽAI

4. 2011 m. gyventojų ir būstų surašymo duomenimis šalyje gyveno 2115 romų tautybės žmonių. Nuo 1989 m. romų skaičius šalyje tolygiai mažėja – 1989 m. gyventojų surašymo duomenimis Lietuvoje gyveno 2718 romų tautybės žmonių, 2001 m. – 2571. Skaičiaus mažėjimas 1989–2001 m. laikotarpyje atitiko bendrą Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimą (romų, kaip ir

Lietuvos gyventojų, skaičius sumažėjo 5 proc.), o 2001–2011 m. viršijo bendrą šalies vidurkį – romų tautybės žmonių sumažėjo 18 proc., Lietuvos gyventojų – 13 proc.

5. 2011 m. gyventojų ir būstų surašymo duomenimis, 81 proc. romų gyveno miestuose, 19 proc. – kaimo vietovėse. Daugiausia romų gyveno Vilniaus (38 proc. / 814 asmenų), Kauno (23 proc. / 482 asmenys), Šiaulių (11 proc. / 224 asmenys), Marijampolės (10 proc. / 214 asmenų) ir Panevėžio (7 proc. / 145 asmenys) apskrityse.¹

6. Romų tautinės mažumos amžiaus struktūra yra išskirtinė visos šalies kontekste – šioje grupėje itin didelę dalį – net 49 proc. visų romų tautybės žmonių sudaro vaikai ir jaunimas iki 20 metų. Bendrame Lietuvos gyventojų skaičiuje vaikai ir jaunimas (0–19 metų) sudaro 22 proc. visų Lietuvos gyventojų. Palyginti su 2001 m. visuotiniu gyventojų ir būstų surašymu, vaikų ir jaunimo dalis romų grupėje išaugo 3 proc., kai visoje Lietuvoje stebima atvirkštinė tendencija – šios amžiaus grupės gyventojų dalis bendroje visuomenės struktūroje mažėjo nuo 27 iki 22 proc.²

7. Vilniaus mieste gyvena apie trečdalis Lietuvos romų (29 proc. / 619 asmenų), dauguma jų (apie 400 asmenų) – Vilniaus miesto Kirtimų mikrorajone. Lyginant 2011 m. gyventojų ir būstų surašymo (t. y. visos Lietuvos romų grupės) ir 2011 m. atliktos sociologinės Kirtimų romų apklausos duomenis, matyti, jog vaikai ir jaunimas Kirtimų mikrorajone sudaro itin didelę santykinę dalį: vaikai ir jaunimas iki 20 metų – 54 proc., o vaikai iki 16 metų – 46 proc. visų Kirtimų romų gyventojų.³

ANTRASIS SKIRSNIS

DALYVAVIMAS ŠVIETIMO SISTEMOJE

8. 2001 ir 2011 m. gyventojų ir būstų surašymų duomenys atskleidė svarbius išsilavinimo pokyčius – 2011 m. romų tautybės žmonių išsilavinimas pastebimai augo. Teigiamą poslinkį rodo neraštingumo mažėjimas – 2011 m. romų grupėje kelis kartus sumažėjo neraštingų ir nebaigusių pradinės mokyklos asmenų skaičius (nuo 26 iki 10 proc.) ir išaugo pradinį išsilavinimą turinčių žmonių dalis (nuo 31 iki 42 proc.). Daugėjo ir pagrindinį išsilavinimą turinčių asmenų (nuo 15 iki 29 proc.). Tačiau stebimos ir neigiamos tendencijos – palyginti su 2001 m. duomenimis, 2011 m. romų grupėje sumažėjo vidurinį ir aukštesnį išsilavinimą turinčių asmenų dalis (nuo 28 iki 20 proc.). Romų išsilavinimo rodikliai vis dar smarkiai skiriasi nuo šalies vidurkio, o augant bendram šalies gyventojų išsilavinimui, Lietuvos romų išsilavinimas gerėjo tik žemiausiu lygmeniu –

¹ Statistikos departamentas (2013). *Gyventojai pagal tautybę, gimtąją kalbą ir tikybą*. Vilnius: Statistikos departamentas.

² Petrušauskaitė V. 2014. (Ne)lygios galimybės švietime: ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš ugdymo sistemos Vilniaus mieste analizė. // *Etniškumo studijos 2014/1*, Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.

³ Petrušauskaitė V. 2014. (Ne)lygios galimybės švietime: ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš ugdymo sistemos Vilniaus mieste analizė. // *Etniškumo studijos 2014/1*, Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.

pradiniu ir pagrindiniu. Vis didesnei Lietuvos gyventojų daliai įgyjant vidurinį ir aukštesnį išsilavinimą, romų grupėje šie rodikliai 2001–2011 m. mažėjo.⁴

9. Romų vaikų išsilavinimas 2001–2011 m. pastebimai keitėsi – palyginti su 2001 m. duomenimis, neraštingumas ir nebaigtas pradinis išsilavinimas šioje amžiaus grupėje mažėjo 36 proc. (2001 m. – 47 proc., 2011 m. – 11 proc.), daugėjo pagrindinį išsilavinimą įgijusių asmenų (atitinkamai 7 ir 26 proc.). 2011 m. romų vaikų (10–19 m.) išsilavinimas nuo bendraamžių Lietuvoje ryškiau skyrėsi tik vidurinio išsilavinimo įgijime, o neraštingumo, pradinio ir pagrindinio išsilavinimo rodikliai skyrėsi tik 1–5 procentais (2001 m. skirtumai siekė 11–36 proc.).

10. Lietuvoje ikimokyklinis ir priešmokyklinis ugdymas nėra privalomas. Statistiniai duomenys rodo, kad Lietuvoje 2013 m. švietimo įstaigose pagal ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programas buvo ugdoma 66,1 proc. 1–6 metų vaikų, o priešmokykliniame ugdyme dalyvavo 89,5 proc. šalies šešiamečių.⁵ 2014 m. Lygių galimybių kontrolierius atliko tyrimą, kuriame surinkta informacija apie skirtingose savivaldybėse ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigas lankančius romų tautybės vaikus. Tyrimo metu nustatyta, kad ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigas Lietuvoje lankė labai nedidelis romų vaikų skaičius. 2013–2014 m. pagal ikimokyklinio ugdymo programas buvo ugdoma 18 romų mokinių (iš jų – 10 Romų visuomenės centre (toliau – RVC), Vilniuje), pagal priešmokyklinio ugdymo programas – 33 (iš jų 22 – RVC).⁶ Ši informacija rodo, kad romų vaikų dalyvavimas ikimokykliniame ir priešmokykliniame ugdyme ženkliai skiriasi nuo šalies vidurkio, o pagal ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programas tėra ugdoma apie 20 proc. 1–6 metų romų vaikų.⁷

11. 2014 m. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus atlikto tyrimo metu paaiškėjo, jog romų tautybės vaikai mokosi 11-oje specialiųjų mokyklų, iš viso – 50 vaikų. Didžiausias skaičius romų mokinių yra Akmenės rajono Dabikinės specialiojoje mokykloje ir Joniškio rajono Žagarės specialiojoje mokykloje – po 11.⁸ Lyginant specialiosiose mokyklose besimokančių romų tautybės vaikų skaičių su bendru Lietuvos romų moksleivių skaičiumi, specialiosiose mokyklose mokosi 8,7 proc. šios tautybės vaikų. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės atlikto tyrimo metu nustatytas tik vienas nepagrįsto romų tautybės vaiko mokymosi specialiojoje mokykloje faktas, todėl teigtina, jog tyrimo metu nagrinėtais atvejais vaikai specialiosiose mokyklose mokėsi teisėtai, t. y. atsižvelgiant į teisės aktuose reglamentuotą vaikų nukreipimo į specialiąsias mokyklas bei specialiųjų ugdymosi

⁴ Petrušauskaitė V. 2014. (Ne)lygios galimybės švietime: ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš ugdymo sistemos Vilniaus mieste analizė. // *Etniškumo studijos 2014/1*, Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.

⁵ LR Švietimo ir mokslo ministerija (2014). *Lietuva. Švietimas regionuose 2014. Lygios galimybės*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.

⁶ Lygių galimybių kontrolierius tyrimas, 2014-06-18, pažyma Nr. 14-SN-65.

⁷ Apskaičiuota remiantis 2011 m. surašymo duomenimis (1–6 m. romų vaikų skaičius Lietuvoje) ir 2014 m. LGKT tyrimo metu surinkta informacija.

⁸ Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus tyrimas „Dėl romų tautybės vaikų teisės į mokslą užtikrinimo“, 2014-08-19, pažyma Nr. (6.1-2013-329) PR-156)

poreikių nustatymo tvarką, tėvų pageidavimą ir kt. Vis tik Vaiko teisių apsaugos kontrolierius pastebi, kad specialiojo ugdymo sistema iš dalies skatina romų tėvus leisti vaikus į specialiąsias mokyklas, tačiau jei socialinės pagalbos poreikiai būtų tenkinami kitokiais būdais, bent jau dalis moksleivių, dabar lankančių specialiąsias mokyklas, galėtų būti integruoti į bendrojo lavinimo sistemą.

12. Esamas Lietuvos romų išsilavinimo lygis ir darbuotojams keliami kvalifikacijos reikalavimai Lietuvos darbo rinkoje lems, kad suaugusiųjų švietimas (formalus ir neformalus) išliks reikšminga romų integracijos į Lietuvos visuomenę priemone. Svarbų vaidmenį šiame procese galėtų atlikti savivaldybės ir jose esantis suaugusiųjų švietimo tiekėjų tinklas. Turimi nevyriausybinių organizacijų ir savivaldybių duomenys rodo, kad romai naudojasi galimybe įgyti pradinį, pagrindinį ir vidurinį išsilavinimą nuotoliniu būdu suaugusiųjų švietimo centruose (Akmenės, Panevėžio rajonuose, Vilniaus mieste), tačiau šių paslaugų prieinamumas turėtų būti plečiamas.

TREČIASIS SKIRSNIS

DALYVAVIMAS SVEIKATOS APSAUGOS SISTEMOJE

13. Romai patiria didesnę riziką patekti į neapdraustųjų privalomuoju sveikatos draudimu kategoriją ir taip praranda galimybes gauti visas teisės aktų numatytas asmens sveikatos priežiūros paslaugas. Remiantis 2011 m. gyventojų surašymo duomenimis ir Draudžiamųjų privalomuoju sveikatos draudimu registro duomenimis apskaičiuota, kad nedraustų privalomuoju sveikatos draudimu romų tautybės asmenų dalis siekia apie ketvirtadalį (24 proc.), tuo tarpu kai šalyje tuo pačiu laikotarpiu (2011 m.) nedraustų asmenų dalis buvo 9 proc. Šio išvestinio rodiklio duomenis patvirtina ir Vilniaus miesto Naujininkų poliklinikos pateikta informacija, kad 2014 m. Kirtimų mikrorajone privalomuoju sveikatos draudimu buvo neapdrausta 32,5 proc. romų tautybės asmenų.

14. Privalomuoju sveikatos draudimu yra apdrausti visi vaikai iki 18 metų, taip pat moterys, kurioms įstatymų nustatyta tvarka suteiktos nėštumo ir gimdymo atostogos bei nedirbančios moterys jų nėštumo laikotarpiu 70 dienų: suėjus 28 nėštumo savaitėms ir daugiau iki gimdymo ir 56 dienos po gimdymo. Nėra patikimos informacijos ar romų tautybės žmonės (vyrai ir moterys) pasinaudoja Sveikatos draudimo įstatyme įtvirtinta nuostata, pagal kurią apdraustaisiais valstybės lėšomis laikomi vienas iš tėvų (įtėvių) arba globėjų, auginantis vaiką iki 8 metų, taip pat vienas iš tėvų (įtėvių) arba globėjų, auginantis du ir daugiau nepilnamečių vaikų bei valstybės remiami asmenys, gaunantys socialinę pašalpą. Nors pagal Sveikatos draudimo įstatymo nuostatas didelė dalis romų galėtų būti draudžiami privalomuoju sveikatos draudimu valstybės lėšomis, laiku nesutvarkius reikiamų dokumentų asmens sveikatos priežiūros paslaugos tampa neprieinamos.

Siekiant užtikrinti sveikatos paslaugų prieinamumą romų tautybės žmonėms, svarbios yra socialinių darbuotojų ar tarpkultūrinių tarpininkų paslaugos.

15. Nuo 2000 m. įgyvendinamose romų integracijos programose sveikatos sričiai buvo skiriamas nedidelis dėmesys. Be papildomų tyrimų nėra galimybių įvertinti, koks yra romų vaikų ir suaugusiųjų vakcinacijos mastas (apreptis), kokiomis pagrindinėmis ligomis serga romų tautybės žmonės ir ar šis rodiklis skiriasi nuo bendro šalies gyventojų ligotumo, koks yra subjektyvus romų sveikatos būklės vertinimas ir su kokiomis pagrindinėmis problemomis yra susiduriama sveikatos apsaugos sistemoje. 2011 m. gyventojų surašymo duomenys rodo, kad romų grupėje yra ženkliai didesnė asmenų, nedarbingų dėl negalios, dalis – romų grupėje dėl negalios nedirbo 16 proc. ekonomiškai neaktyvių asmenų, kai šalies vidurkis siekė tik 4 procentus.

16. Vilniaus priklausomybės ligų centro duomenimis, 2013 m. Vilniaus priklausomybės ligų centro mobilioje klinikoje apsilankė 121 romų tautybės pacientas (2012 m. – 136, 2011 m. – 91). Nors šie duomenys negali būti laikomi pakankamais siekiant įvertinti priklausomybės ligų paplitimą tarp romų tautybės žmonių (mobiliuosios klinikos paslaugomis Vilniaus Kirtimų mikrorajone naudojasi ne tik nuo narkotinių bei psichotropinių medžiagų priklausomi asmenys), žalos mažinimo programos yra svarbios mažinant su narkotikų vartojimu ir rizikinga elgsena susijusias neigiamas medicinines ir socialines pasekmes Kirtimų mikrorajone gyvenantiems asmenims.

KETVIRTASIS SKIRSNIS DALYVAVIMAS DARBO RINKOJE

17. Analizuojant 2001 ir 2011 m. gyventojų ir būstų surašymo duomenis, matyti svarbūs pokyčiai pagrindiniuose Lietuvos romų pragyvenimo šaltiniuose. Per pastaruosius dešimt metų ženkliai sumažėjo romų dalis, kurių pagrindinis pragyvenimo šaltinis yra neformali individuali veikla, neformali prekyba – nuo 27 proc. 2001 m. iki 5 proc. 2011 m.⁹ Tuo pačiu laikotarpiu dvigubai išaugo romų dalis, kurių pagrindinis pragyvenimo šaltinis yra pašalpos – nuo 13 proc. 2001 m. iki 26 proc. 2011 m. Nežymiai, tačiau augo ir romų dalis, kurių pagrindinis pragyvenimo šaltinis yra darbo užmokestis – nuo 1 iki 5 proc. Šie duomenys rodo, kad pastaraisiais metais mažėjo romų tautybės žmonių, pragyvenimo šaltinį užsitikrinančių iš neformalios (neapmokestinamos) individualios veiklos, tačiau integracija į oficialią darbo rinką išlieka itin sudėtinga.

⁹ Apskaičiuota remiantis 2001 ir 2011 m. surašymų duomenimis, laikant, kad neformalia individualia veikla / prekyba verčiasi tie Lietuvos romai, kurie surašymo metu kaip pagrindinį pragyvenimo šaltinį nurodė šias kategorijas: kitas pragyvenimo šaltinis, nenurodė, pajamos iš savo ar šeimos verslo. Šiuos skaičiavimus patvirtina ir 2007 m. atlikto tyrimo duomenys, kurios metu 29,4 proc. apklaustų romų nurodė, kad jų pagrindinis darbas, už kurį gauna pajamų yra neformali individuali veikla / prekyba.

18. 2011 m. romų tautybės bedarbiai sudarė 34 proc. (šalies vidurkis – 11 proc.). 2007 m. atlikto tyrimo duomenimis, dauguma Lietuvos darbo biržoje registruotų darbingo amžiaus romų į darbo biržą kreipėsi tikėdamiesi gauti darbo pasiūlymų (68 proc.), mažesnioji dalis (21 proc.) – tikėdamiesi gauti kitų paslaugų (pvz., privalomąjį sveikatos draudimą). Romų tautybės žmonių nedarbas dažnai yra susijęs su kitomis socialinėmis problemomis, tokiomis kaip neraštingumas, skolos, bendrųjų darbinių ir socialinių įgūdžių stoka, tinkamos kvalifikacijos neturėjimas, lietuvių kalbos nemokėjimas, artimųjų pasipriešinimas darbo paieškai ir kt. Dėl šios priežasties dirbant su romų tautybės žmonėmis yra itin svarbios individualizuoto tarpininkavimo įsidarbinant ar pradėdant verslą paslaugos, atsižvelgiant į asmenų poreikį socialinėms paslaugoms, mokymams, įdarbinimui. 2004–2014 m. įgyvendinant Europos Sąjungos struktūrinės paramos programavimo laikotarpiu finansuotus projektus, skirtus padėti socialinės rizikos ir socialinę atskirtį patiriantiems romams integruotis į darbo rinką, buvo sukurti ir išbandyti romų įdarbinimo modeliai, parengtos mokymo programos ir metodinės rekomendacijos įdarbinimo tarpininkavimo specialistams.¹⁰ Siekiant teigiamų pokyčių romų integracijoje į darbo rinką, pradėtas darbas turi būti tęsiamas, užtikrinant nuosekliai, kokybiškai ir efektyviai įdarbinimo tarpininkavimo paslaugas romų tautybės asmenims.

19. Lyginant su kitomis grupėmis, Lietuvos romų grupėje itin didelę dalį sudaro šeimos išlaikomi asmenys (2011 m. – 50 proc., šalies vidurkis – 33 proc.), kurių absoliučią daugumą sudaro vaikai iki 18 metų. Išskirtinę romų tautinės mažumos amžiaus struktūrą lemia ne tik tai, kad vienam suaugusiam tenka didesnis išlaikytinių skaičius, bet ir tai, kad romų grupėje yra santykinai didelė ekonomiškai neaktyvių gyventojų dalis (2011 m. – 60 proc., šalies vidurkis – 43 proc.), kurių daugumą sudaro moksleiviai (34 proc.) ir namų šeimininkės (-ai) (29 proc.).

20. Rengiant aktyvias darbo rinkos politikos priemones romų tautybės žmonėms, ypač – moterims, būtina atsižvelgti į galimas šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimo problemas. Romų šeimose yra itin didelė šeimos asmenų išlaikoma dalis, todėl darbo rinkoje norinčiam dalyvauti šeimos nariui neretai yra būtinos papildomos paslaugos (pvz., tikslingas vaikų užimtumas: pamokų ruošą, meninis ugdymas, vaikų iki 12 m. priežiūra pasibaigus pamokoms ir vaikų maitinimas) bei galimybė lanksčiai derinti šeimos ir darbo įsipareigojimus.

21. 2011 m. surašymo duomenys rodo, kad Lietuvos romų jaunimo (20–29 m.) išsilavinimas vis dar ženkliai skiriasi nuo šalies vidurkio, ypač vidurinio ir aukštesnio išsilavinimo įgijime, kuris yra svarbus sėkmingai ekonominei ir profesinei integracijai – tik 20 proc. romų jaunuolių buvo įgiję vidurinį ir aukštesnį išsilavinimą, tuo tarpu kai bendroje šio amžiaus

¹⁰ 2012–2015 m. Europos romų kultūros ir verslo parkas „Bahtalo Drom“, sutarties Nr. VP1-1.3-SADM-02-K-03-120, pagrindinis projekto vykdytojas Lietuvos čigonų bendrija „Čigonų laužas“.
2009–2012 m. „Atsigręžk į romus“ sutarties Nr. VP1-1.3-SADM-02-K-01-045, pagrindinis projekto vykdytojas: Jungtinių Tautų vystymo programa Lietuvoje.
2005–2008 m. „Romų paruošimo darbo rinkai mechanizmo kūrimas“, sutarties Nr. 190-ESF/2004/2.3.0-01-01/02-05, pagrindinis projekto vykdytojas: VŠĮ „Romų visuomenės centras“.

grupėje dalis su viduriniu ir aukštesniu išsilavinimu siekė 85 proc. Siekiant ir toliau mažinti romų socialinę atskirtį, reikėtų didinti romų jaunuolių galimybes siekti vidurinio ir aukštesnio išsilavinimo.

22. Lietuvos romai sunkiai konkuruoja oficialioje darbo rinkoje, todėl patiria didesnę skurdo riziką ir yra labiau priklausomi nuo socialinės apsaugos sistemos nei dauguma Lietuvos gyventojų. 2013 m. skurdo rizikos lygis šalyje siekė 20,6 procento. Skurdo rizikos riba 2013 m. buvo 811 Lt per mėnesį vienam gyvenančiam asmeniui ir 1703 Lt – šeimai, susidedančiai iš dviejų suaugusių asmenų ir dviejų vaikų iki 14 metų amžiaus. Skurdo rizikoje dažniausiai atsidūrė vaikai iki 18 metų amžiaus, jų skurdo rizikos lygis 2013 m. buvo 26,9 procento. Namų ūkiuose su vaikais skurdo rizikos lygis 2013 m. buvo 21,8 procento.¹¹ Apskaičiuoti skurdo rizikos lygį romų grupėje yra sudėtinga, tačiau atsižvelgiant į romų šeimų sudėtį (50 proc. asmenų yra išlaikomi šeimos, dažniausiai – vaikai) ir sudėtingą romų dalyvavimą darbo rinkoje, darytina išvada, kad skurdo lygis romų grupėje yra kelis kartus aukštesnis nei šalyje.

23. Stiprinant romų integracijos į darbo rinką galimybes itin svarbu yra formuoti palankią darbdavių ir visuomenės nuomonę apie romų dalyvavimą visuomenės gyvenime. Siekiant sėkmingo romų įtraukimo į darbo rinką, svarbu paskatinti darbdavius priimti darbuotojus iš netradicinės kultūrinės terpės, sudaryti prielaidas personalo įvairovei bei formuoti tolerantišką darbo aplinką. 2011–2013 m. visuomenės nuostatų tyrimų rezultatai rodo, kad maždaug pusė Lietuvos gyventojų (42–48 proc.) nenorėtų dirbti vienoje darbovietėje su romų tautybės žmonėmis. Svarbu pažymėti, kad romai vertinti daug palankiau atsakant į klausimą apie darbą vienoje darbovietėje negu pagal gyvenimą kaimynystėje.

PENKTASIS SKIRSNIS ROMŲ MOTERYS

24. Lietuvos romų grupėje kiek didesnę dalį sudarė moterys (52 proc. / 1101 asmuo) nei vyrai (48 proc. / 1014 asmenų). Itin ryškūs pasiskirstymo pagal lytį netolygumai stebimi 30 m. ir vyresnių romų grupėje – šioje amžiaus grupėje moterys sudaro 57 proc., vyrai – 43 proc. Lietuvos romų skaičiaus.¹²

25. Skirtumai tarp romų tautybės moterų ir vyrų išsilavinimo yra fiksuojami, tačiau nėra labai dideli – kiek daugiau moterų yra neraštingų ir nebaigusių pradinio išsilavinimo (skirtumas – 1 proc.) ar turinčių tik pradinį išsilavinimą (skirtumas – 3 proc.), kiek daugiau vyrų yra įgiję pagrindinį išsilavinimą (skirtumas – 4 proc.). Ryškesni išsilavinimo skirtumai pagal lytį yra fiksuojami Vilniaus Kirtimų mikrorajone – daugiau moterų nei vyrų yra neraštingos ar nebaigusios

¹¹ Statistikos departamentas. 2014. *Namų ūkių pajamos ir gyvenimo sąlygos, skurdo rizika*. Pranešimas spaudai 2014 08 28, prieiga internete: <http://osp.stat.gov.lt/pranesimai-spaudai?articleId=2780372> [paskutinį kartą jungtasi 2014 12 17].

¹² Statistikos departamentas (2013). *Gyventojai pagal tautybę, gimtąją kalbą ir tikybą*. Vilnius: Statistikos departamentas.

pradinio išsilavinimo (skirtumas – 8 proc.), daugiau vyrų nei moterų pasiekė pagrindinio ir aukštesnio išsilavinimo lygį (skirtumas – 12 proc.).¹³

26. 2014 m. buvo atliktas „Romų padėties užimtumo, švietimo ir kultūros srityse bei galimybių gauti įvairaus pobūdžio paslaugas ir dalyvauti sprendimų priėmimo tyrimas ir vertinimas“, kurio metu nustatyta, kad romių moterų situacija įsidarbinimo aspektu yra blogesnė negu vyrų. Tyrėjai pastebi, kad mažesnę moterų aktyvumą lemia ne vien įsisenėję jų vaidmens visuomenėje ir šeimoje stereotipai, bet ir nelankstus darbdavių požiūris bei viešųjų priežiūros paslaugų trūkumas.¹⁴ Romių moterų integraciją į darbo rinką apsunkina ir ankstyvos santuokos – maždaug ketvirtadalis (25 proc.) romių mergaičių pirmo vaiko susilaukia būdamos nepilnametės (jaunesnės nei 18 metų).¹⁵ Siekiant stiprinti romių moterų galimybes dalyvauti darbo rinkoje, būtina gerinti vaikų ir suaugusiųjų švietimą, vykdyti moterų poreikius atitinkančias aktyvias darbo rinkos politikos priemones ir formuoti palankią darbo aplinką, leidžiančią derinti įsipareigojimus darbe ir šeimoje.

27. Nors romių moterų, aktyviai dalyvaujančių visuomeniniame ir politiniame gyvenime, skaičius nėra didelis, jų vykdoma veikla yra labai svarbi stiprinant romų tautinės mažumos integraciją Lietuvoje. Iš aštuonių moterų įsteigtų romų nevyriausybinių organizacijų, šiuo metu veiklą aktyviai vykdo trys. Tautinių bendrijų taryboje romų tautinę mažumą atstovauja „Romų integracijos namų“ pirmininkė.

ŠEŠTASIS SKIRSNIS **TEISĖS Į BŪSTĄ UŽTIKRINIMAS**

28. 2011 m. gyventojų ir būstų surašymo duomenys atskleidė, kad romų gyvenamasis būstas yra prastesnės kokybės nei daugumos Lietuvos gyventojų. Romai dažniau gyvena būstuose, kuriuose nėra karšto vandens (49 proc., šalies vidurkis – 25 proc.), tualetų (45 proc., šalies vidurkis – 24 proc.), vonių arba dušų (49 proc., šalies vidurkis – 24 proc.). Vandentiekiu neturi galimybės naudotis 17 proc. romų tautybės žmonių. Romai dažniau gyvena mažuose būstuose – jei vidutiniškai vienam Lietuvos gyventojui teko 26,2 kv. m. gyvenamojo ploto, tai 52 proc. romų tautybės žmonių gyvena būstuose, kuriuose vienam gyventojui teko 1–19 kv. m. ploto.¹⁶

¹³ Petrušauskaitė V. 2014. (Ne)lygios galimybės švietime: ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš ugdymo sistemos Vilniaus mieste analizė. // *Etniškumo studijos 2014/1*, Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.

¹⁴ Tyrimas atliktas įgyvendinant projektą „Moterų ir vyrų padėties skirtumų mažinimas ekonominių sprendimų priėmimo Lietuvoje“, finansavimo susitarimu Nr. JUST/2012/PROG/AG/4118/GE įgyvendinamas pagal Europos Sąjungos užimtumo ir socialinio solidarumo programą PROGRESS (2007-2013). Daugiau informacijos: <http://progress.lygus.lt/romiu-padeties-tyrimas-ir-vertinimas/>.

¹⁵ Rodiklis apskaičiuotas remiantis Vilniaus m. Kirtimų mikrorajono duomenimis – kitose Lietuvos vietovėse gyvenančių romų rodiklis gali šiek tiek skirtis. Petrušauskaitė V. 2014. (Ne)lygios galimybės švietime: ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš ugdymo sistemos Vilniaus mieste analizė. // *Etniškumo studijos 2014/1*, Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras

¹⁶ Statistikos departamentas. 2013 06 28. *Būstai ir jų charakteristikos. Lietuvos Respublikos 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo rezultatai*. Vilnius: Statistikos departamentas.

29. Romai dažniau gyvena valstybei ar savivaldybei priklausančiuose būstuose (14 proc., šalies vidurkis – 1,4 proc.).¹⁷ Tokią situaciją gali lemti tiek tai, kad mažesnė romų dalis turi nuosavą būstą privačios nuosavybės teisėmis, tiek tai, kad romų tautybės žmonėms yra sudėtinga išsinuomoti būstą iš privačių asmenų dėl patiriamos diskriminacijos ir neigiamų visuomenės nuostatų jų atžvilgiu. 2009–2013 m. visuomenės nuostatų tyrimų rezultatai rodo, kad nuomoti būsto romams nenorėtų apie du trečdalius Lietuvos gyventojų (65–71 proc.).¹⁸

SEPTINTASIS SKIRSNIS VISUOMENĖS POŽIŪRIS Į LIETUVOS ROMUS

30. Nesant išsamių lygybės statistikos duomenų, viena iš priemonių įvertinti grupės patiriamos diskriminacijos mastą – tai Lietuvos visuomenės nuostatų tyrimai, analizuojantys gyventojų socialinę distanciją įvairių socialinių grupių atžvilgiu.¹⁹ Analizuojant gyventojų apklausų rezultatus matyti, kad neigiamos nuostatos romų tautinės mažumos atžvilgiu Nepriklausomybės laikotarpiu išliko aukštos ir keitėsi nežymiai: 2005–2013 m. su romais vienoje kaimynystėje nenorintys gyventi teigė ne mažiau kaip 57 proc. gyventojų (daugiausiai iš visų etninių grupių). Itin neigiamos nuostatos romų atžvilgiu buvo fiksuojamos per 2005–2006 m. apklausas, kuomet su romais vienoje kaimynystėje teigė nenorintys gyventi 75–77 proc. Lietuvos gyventojų. Nuo 2010 m. fiksuojamas reikšmingas neigiamų nuostatų romų atžvilgiu didėjimas Vilniaus mieste. Jei 2010–2013 m. Lietuvoje gyventojų socialinė distancija romų atžvilgiu svyravo neženkiai, tai Vilniaus mieste fiksuotos itin sustiprėjusios neigiamos nuostatos romų atžvilgiu – su šios grupės atstovais vienoje kaimynystėje nenorintys gyventi teigė 67–83 proc. Vilniaus m. gyventojų.²⁰ Neigiamos visuomenės nuostatos romų atžvilgiu rodo, kad šios grupės narių diskriminacija visuomenėje yra labiau pateisinama ir / arba nepastebima.

31. Nors apie patiriamą diskriminaciją darbo rinkoje, nuomojantis būstą ar švietimo sistemoje informuoja tiek romus atstovaujančios organizacijos, tiek pavieniai romų tautybės žmonės, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai skundų dėl romų patiriamos diskriminacijos nėra pateikiama daug: 2011 m. gautas vienas skundas, 2012–2014 m. – po tris skundus kasmet. Mažinant romų diskriminaciją, Lietuvoje būtina didinti pačių romų informuotumą apie teises,

Statistikos departamento pateikti duomenys LR Kultūros ministerijai, 2013 10 04.

¹⁷ Statistikos departamentas. 2013 06 28. *Būstai ir jų charakteristikos. Lietuvos Respublikos 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo rezultatai*. Vilnius: Statistikos departamentas.

Statistikos departamento pateikti duomenys LR Kultūros ministerijai, 2013 10 04.

¹⁸ 2009–2013 m. Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto (Etninių tyrimų centro) atlikti visuomenės nuostatų tyrimai.

¹⁹ Beresnevičiūtė, V., ir Leončikas, T. 2009. Diskriminacijos suvokimas Lietuvos visuomenėje. *Filosofija. Sociologija*, 20(4), p. 335–343

²⁰ Petrušauskaitė V. 2014. (Ne)lygios galimybės švietime: ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš ugdymo sistemos Vilniaus mieste analizė. // *Etniškumo studijos 2014/1*, Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.

pareigas ir galimybes ginti savo teises bei didinti visuomenės informuotumą apie romų teisę į nediskriminaciją.

AŠTUNTASIS SKIRSNIS

ROMŲ ATSTOVAVIMAS IR DALYVAVIMAS VISUOMENINĖJE VEIKLOJE

32. Pirmoji nevyriausybinių romų organizacija susikūrė 1992 m. („Lietuvos čigonų bendrija“, 1996 m. reorganizuota į „Vilniaus čigonų bendrija“). Šiuo metu Juridinių asmenų registre įregistruota 18 romų nevyriausybinių organizacijų, tačiau aktyvią veiklą vykdo tik aštuonios iš jų: Vilniaus čigonų bendrija, Lietuvos čigonų bendrija „Čigonų laužas“, Lietuvos čigonų bendrijos „Čigonų laužas“ Šalčininkų rajono skyrius, „Romų integracijos namai“, VšĮ „Sare Roma“, „Romų integracijos centras“, „Romane Women“ ir „Lietuvos romų bendruomenė“. Romų tautinė mažuma turi savo atstovą Tautinių bendrijų taryboje, kuri veikia prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos ir atstovauja tautinės mažumas Lietuvos tautinių mažumų politikos koordinavimo klausimais.

III SKYRIUS

VEIKSMŲ PLANO TIKSLAI IR UŽDAVINIAI

33. Veiksmų plano tikslai ir uždaviniai:

33.1. Skatinti romų tautybės žmonių integraciją į švietimo sistemą:

33.1.1. plėtoti ir tobulinti romų tautybės vaikų ikimokyklinį ir priešmokyklinį ugdymą;

33.1.2. tobulinti romų tautybės vaikų bendrąjį ugdymą;

33.1.3. tobulinti romų tautybės vaikų neformalųjį ugdymą;

33.1.4. tobulinti suaugusiųjų romų tautybės žmonių švietimą.

33.2. Didinti sveikatos paslaugų prieinamumą romų tautybės žmonėms – stiprinti romų tautybės žmonių informuotumą apie sveikatos paslaugas.

33.3. Skatinti romų tautybės žmonių užimtumą – teikti paslaugas ir vykdyti priemones, skatinančias romų integraciją į darbo rinką.

33.4. Siekti romų tautybės moterų įgalinimo – stiprinti romų tautybės moterų galimybes dalyvauti visuomeniniame gyvenime.

33.5. Gerinti romų tautybės žmonių gyvenamojo būsto sąlygas – stiprinti romų tautybės žmonių teises į būstą įgyvendinimą.

33.6. Skatinti tarpkultūrinį dialogą:

33.6.1. didinti romų kultūros atvirumą ir visuomenės toleranciją;

33.6.2. mažinti romų tautybės žmonių diskriminaciją.

34. Siekiant įgyvendinti veiksmų plano tikslus ir uždavinius, parengtos Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 metų veiksmų plano priemonės, numatyti jų įgyvendinimo terminai, asignavimai ir atsakingi vykdytojai (1 priedas).

IV SKYRIUS

VEIKSMŲ PLANO STEBĖSENA

35. Veiksmų plano priemonių įgyvendinimą koordinuoja Lietuvos Respublikos kultūros ministerija arba kita už tautinių mažumų politikos įgyvendinimą atsakinga institucija. Veiksmų plano priemonių stebėseną atlieka kultūros ministro įsakymu sudaryta nuolatinė tarpinstitucinė darbo grupė.

36. Tarpinstitucinė darbo grupė renkasi ne rečiau kaip du kartus per metus į posėdžius, kurių metu analizuoja veiksmų plano priemonių įgyvendinimo eigą, vertinimo kriterijų pasiekimą ir prireikus teikia pasiūlymus dėl veiksmų plano koregavimo.

37. Tarpinstitucinę darbo grupę sudaro valstybės ir savivaldybės institucijų atstovai, įgyvendinantys veiklos plano priemones, akademinės bendruomenės, romų ir su romais dirbančių organizacijų atstovai.

38. Atsižvelgiant į tarpinstitucinės darbo grupės rekomendacijas, veiksmų plano priemonės gali būti koreguojamos.

39. Veiksmų plano vertinimo kriterijai nustatyti veiksmų plano 2 priede.

40. Romų integracijos progreso (rezultato) vertinimo kriterijai nustatyti veiksmų plano 3 priede.

V SKYRIUS

VEIKSMŲ PLANO FINANSAVIMAS

41. Veiksmų plano 1 priede numatytos priemonės finansuojamos iš valstybės ir savivaldybių biudžetų bei Europos Sąjungos finansinės paramos ir kitomis gaunamomis tarptautinės finansinės paramos lėšomis.

42. Veiksmų plano 1 priede numatytos priemonės, kurių finansavimas nėra nurodytas, bus finansuojamos iš valstybės ir savivaldybių biudžetų bei Europos Sąjungos finansinės paramos ir kitomis gaunamomis tarptautinės finansinės paramos lėšomis.

Priedo pakeitimai:

Nr. [IV-273](#), 2015-04-28, paskelbta TAR 2015-05-05, i. k. 2015-06764

VEIKSMŲ PLANO PRIEMONĖS, ASIGNAVIMAI IR ĮGYVENDINANČIOS INSTITUCIJOS

Eil. Nr.	Tikslo, uždavinio, priemonės pavadinimas	Vykdymo terminas	Asignavimai, tūkst. Eur						Įgyvendinanti institucija
			2015 m.	2016 m.	2017 m.	2018 m.	2019 m.	2020 m.	
1.	Tikslas – SKATINTI ROMŲ TAUTYBĖS ŽMONIŲ INTEGRACIJĄ Į ŠVIETIMO SISTEMĄ								
1.1.	Uždavinys – PLĖTOTI IR TOBULINTI ROMŲ TAUTYBĖS VAIKŲ IKIMOKYKLINĮ IR PRIEŠMOKYKLINĮ UGDYMĄ								
1.1.1.	Priemonė – bendradarbiaujant su romų integracijos klausimais dirbančiomis nevyriausybinėmis organizacijomis, stiprinti šviečiamąjį darbą su ikimokyklinio amžiaus vaikų turinčiomis romų šeimomis atskirose savivaldybėse ir skatinti jas aktyviai naudotis teise į ikimokyklinį ir priešmokyklinį institucinį vaikų ugdymą	2016–2020	-	5	5	5	5	5	Švietimo ir mokslo ministerija, Ugdymo plėtotės centras, savivaldybės
1.1.2.	Priemonė – organizuoti ikimokyklinį ir priešmokyklinį romų vaikų ugdymą Romų visuomenės centre	2015–2020	-	-	-	-	-	-	Vilniaus miesto savivaldybė

1.2.	Uždavinys – TOBULINTI ROMŲ TAUTYBĖS VAIKŲ BENDRAJĄ UGDYMĄ								
1.2.1.	Priemonė – parengti ir įgyvendinti mokymo programą, skirtą mokytojų, mokyklų vadovų, švietimo pagalbos specialistų, savivaldybių administracijų švietimo padalinių specialistų kompetencijoms tobulinti: pažinti romų mokinių ugdymosi poreikius ir atsižvelgiant į juos ir tėvų lūkesčius, pritaikyti ugdymo procesą (planinis projektas „Mokytojų, kitų ugdymo procese dalyvaujančių asmenų, švietimo pagalbos įstaigų ir savivaldybių administracijų švietimo padalinių specialistų kvalifikaciją, tobulinimas“)	2015–2017	3	3	3	-	-	-	Ugdymo plėtotės centras, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras
1.2.2.	Priemonė – remti iniciatyvas mažinti ankstyvąjį romų mokinių pasitraukimą iš švietimo sistemos, didinti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių įtrauktį, kurti saugią mokyklą (konkursinis projektas „Iniciatyvų didinti mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, įtrauktį skatinimas“)	2016–2018	-	20*	20*	20*	-	-	Savivaldybės, Švietimo ir mokslo ministerija

1.2.3.	Priemonė – bendradarbiaujant su romų klausimais dirbančiomis nevyriausybinėmis organizacijomis, parengti ir įgyvendinti mokymus savivaldybių ir mokyklų vaiko gerovės komisijose dirbantiems asmenims	2015–2016	10*	10*	-	-	-	-	Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras
1.2.4.	Priemonė – išnagrinėti kompleksiskai teikiamos švietimo pagalbos, socialinės paramos ir sveikatos priežiūros paslaugų poreikį romų vaikams ir jų tėvams (globėjams), skirti ir užtikrinti kompleksiskai teikiamą pagalbą	2015–2020	-	-	-	-	-	-	Savivaldybės
1.2.5.	Priemonė – išnagrinėti pagalbos poreikį mokyklose, kuriose mokosi romų vaikai ir įsteigti daugiau mokytojų padėjėjų etatų, įtraukti savanorius dirbti su romų mokiniais	2015–2020	-	-	-	-	-	-	Savivaldybės
1.2.6.	Priemonė – užtikrinti ir teikti kompleksinę švietimo pagalbą specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems romų vaikams, iškritusiems ar anksti mokyklą palikusiems romų vaikams	2016–2018	-	10*	10*	10*	-	-	Švietimo aprūpinimo centras, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras
1.2.7.	Priemonė – remti Vilniaus miesto savivaldybę, organizuojant Kirtimuose	2015–2020	-	-	-	-	-	-	Švietimo ir mokslo ministerija

	vidurinį išsilavinimą įvairiais mokymo organizavimo būdais (kasdieniu, neakivaizdiniu, nuotoliniu) ir kvalifikaciją								ministerija
1.4.2.	Priemonė – organizuoti valstybinės kalbos kursus romams Vilniuje	2015–2020	3	3	3	3	3	3	Kultūros ministerija
1.4.3.	Priemonė – organizuoti romų kompiuterinio raštingumo įgūdžių kursus Vilniuje	2015–2020	6	6	6	6	6	6	Kultūros ministerija
2.	Tikslas – DIDINTI SVEIKATOS PASLAUGŲ PRIEINAMUMĄ ROMŲ TAUTYBĖS ŽMONĖMS								
2.1	Uždavinys – STIPRINTI ROMŲ TAUTYBĖS ŽMONIŲ INFORMUOTUMĄ APIE SVEIKATOS PASLAUGAS								
2.1.1.	Priemonė – organizuoti romams paskaitas sanitarijos ir higienos klausimais	2015–2020	-	-	-	-	-	-	Savivaldybės
2.1.2.	Priemonė – parengti ir įgyvendinti sveikos gyvensenos ugdymo projektus, organizuoti sveiką gyvenseną skatinančius renginius kompaktiškai romų gyvenamose ir mokymosi vietose švietimo įstaigose, kuriose mokosi daugiau romų mokinių	2015–2020	-	-	-	-	-	-	Savivaldybės
2.1.3.	Priemonė – atlikti vaikų skiepavimo apimčių romų bendruomenėje tyrimus ir įvertinti realią skiepavimą (kolektyvinio imuniteto) būklę	2016–2017	-	12,9	30,1	-	-	-	Sveikatos apsaugos ministerija ir (ar) jai pavaldžios įstaigos
2.1.4.	Priemonė – atsižvelgiant į atlikto vaikų skiepavimo	2017–2019	-	-	-	-	-	-	Pirminės asmens sveikatos

[illegible]

4.1.1.	Priemonė – organizuoti romų moterims mokymus diskriminacijos, verslumo ir kitomis temomis	2015–2020	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	Kultūros ministerija
4.1.2.	Priemonė – konkurso būdu finansuoti projektus, skirtus moterų įgalinimui	2015–2020	5	10	10	10	10	10	Kultūros ministerija
4.1.3.	Priemonė – organizuoti tyrimą apie ankstyvųjų santuokų paplitimą romų bendruomenėje ir parengti metodines rekomendacijas dėl ankstyvųjų santuokų prevencijos	2016	-	15	-	-	-	-	Kultūros ministerija
4.1.4.	Priemonė – konkurso būdu finansuoti projektus, skirtus ankstyvųjų santuokų prevencijai	2016–2020	-	10	10	10	10	10	Kultūros ministerija
4.1.5.	Priemonė – organizuoti tyrimo dėl romių, atliekančių bausmę laisvės atėmimo vietoje, padėties ir reintegracijos į visuomenę vykdymą	2017	-	-	15	-	-	-	Kultūros ministerija
5.	Tikslas – GERINTI ROMŲ TAUTYBĖS ŽMONIŲ GYVENAMOJO BŪSTO SĄLYGAS								
5.1.	Uždavinys – STIPRINTI ROMŲ TAUTYBĖS ŽMONIŲ TEISĖS Į BŪSTĄ ĮGYVENDINIMĄ								
5.1.1.	Priemonė – didinti būsto prieinamumą pažeidžiamoms gyventojų grupėms, įskaitant romus	2015–2020	-	-	-	-	-	-	Savivaldybės
5.1.2.	Priemonė – organizuoti savivaldybių ir romų bendruomenės susitikimus dėl	2015–2020	-	-	-	-	-	-	Savivaldybės

	naujų socialinio būsto teikimo formų								
5.1.3.	Priemonė – organizuoti teisinių konsultacijų būsto klausimais teikimą	2016–2020	-	15	15	15	15	15	Romų visuomenės centras
6.	Tikslas – SKATINTI TARPKULTŪRINĮ DIALOGĄ								
6.1.	Uždavinys – DIDINTI ROMŲ KULTŪROS ATVIRUMĄ IR VISUOMENĖS TOLERANCIJĄ								
6.1.1.	Priemonė – konkurso būdu finansuoti projektus, skatinančius toleranciją ir romų kultūros sklaidą	2015–2020	10	20	20	20	20	20	Kultūros ministerija
6.1.2.	Priemonė – įgyvendinti Europos Tarybos kampaniją DOSTA, kuria siekiama paneigti stereotipus apie romus	2015–2020	3	10	10	10	10	10	Kultūros ministerija
6.1.3.	Priemonė – siūlyti Lietuvos Respublikos Seimui įtraukti rugpjūčio 2 dieną į Atmintinų dienų įstatymą kaip Romų holokausto aukų atminimo dieną	2015–2020	-	-	-	-	-	-	Kultūros ministerija
6.1.4.	Priemonė – į atnaujintas bendrąsias programas įtraukti temas, susijusias su romų istorija, genocidu II pasaulinio karo metais	2015–2020	-	-	-	-	-	-	Ugdymo plėtotės centras, Kultūros ministerija
6.1.5.	Priemonė – konkurso būdu skirti finansavimą sekmadieninėms romų mokykloms, kuriose būtų	2016–2020	-	15	15	15	15	15	Kultūros ministerija

	mokama romų kalbos, kultūros, papročių								
6.1.6.	Priemonė – organizuoti ugdomąją viešinimo kampaniją lygių galimybių ir nediskriminavimo klausimais švietimo sistemos bendruomenei, siekiant sėkmingos romų tautybės vaikų ir jaunimo integracijos į ugdymo sistemą	2015–2020	-	-	-	-	-	-	Ugdymo plėtotės centras, Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centras
6.2.	Uždavinys – MAŽINTI ROMŲ TAUTYBĖS ŽMONIŲ DISKRIMINACIJĄ								
6.2.1.	Priemonė – įgyvendinant Europos Tarybos programą ROMED organizuoti tarpkultūrinio tarpininkavimo paslaugų teikimą romų bendruomenei	2016–2020	-	60	60	60	60	60	Kultūros ministerija
6.2.2.	Priemonė – teikti romų ir su jais dirbančioms nevyriausybiniams organizacijoms konsultacijas lygių galimybių ir nediskriminavimo klausimais	2015–2020	-	-	-	-	-	-	Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba
6.2.3.	Priemonė – organizuoti darbdaviams mokymus ir švietėjiškus renginius lygių galimybių ir nediskriminavimo skatinimo darbo rinkoje klausimais (įtraukiant mokymus apie romų kultūrą ir papročius)	2016–2017	-	-	-	-	-	-	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Lietuvos darbo birža

6.2.4.	Priemonė – atlikti sociologinius tyrimus (apžvalgas) apie romų padėtį Lietuvoje	2015, 2019	8	-	-	-	15	-	Kultūros ministerija
Iš viso planui finansuoti 2015–2020 metais			131,675	501,500	502,334	444,234	429,234	228,883	

PASTABA

*projektai vykdomi projektiniu konkursiniu būdu, todėl finansavimas priklausys nuo pareiškėjų ir projektų kokybės

Priedo pakeitimai:

Nr. [IV-273](#), 2015-04-28, paskelbta TAR 2015-05-05, i. k. 2015-06764

VEIKSMŲ PLANO VERTINIMO KRITERIJAI

Eil. Nr.	Tikslų ir uždavinių vertinimo kriterijų pavadinimai ir mato vienetai	Vertinimo kriterijų reikšmės						Įgyvendinanti institucija
		2015 m.	2016 m.	2017 m.	2018 m.	2019 m.	2020 m.	
1.	1 tikslas – SKATINTI ROMŲ TAUTYBĖS ŽMONIŲ INTEGRACIJĄ Į ŠVIETIMO SISTEMĄ							
1.1.	Romų moksleivių skaičius bendrojo ugdymo mokyklose	414	430	450	470	490	500	Švietimo ir mokslo ministerija
1.1.1.	1 tikslo 1 uždavinys – PLĖTOTI IR TOBULINTI ROMŲ TAUTYBĖS VAIKŲ IKIMOKYKLINĮ IR PRIEŠMOKYKLINĮ UGDYMĄ							
1.1.1.1.	Įgyvendintų tėvų švietimo programų romų šeimoms skaičius	3	3	3	-	-	-	Ugdymo plėtotės centras, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras
1.1.1.2.	Ikimokykliniame ir priešmokykliniame ugdyme dalyvaujančių romų tautybės vaikų dalis (proc.)	30	40	40	50	50	50	Savivaldybės

1.1.2.	1 tikslo 2 uždavinys – TOBULINTI ROMŲ TAUTYBĖS VAIKŲ BENDRAJĮ UGDYMĄ							
1.1.2.1.	Igyvendintų mokymo programų, įtraukties didinimo romų vaikams į švietimo sistemą kompetencijų ugdymui, skaičius	5	5	5	-	-	-	Ugdymo plėtotės centras, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras
1.1.2.2.	Igyvendintų projektų, skirtų didinti romų įtrauktį į švietimo sistemą, skaičius	-	3	3	3	-	-	Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras, Švietimo aprūpinimo centras
1.1.2.3.	Bendradarbiaujant su nevyriausybinėmis organizacijomis, dirbančiomis su romais, įgyvendintų mokymo programų, skirtų Vaiko gerovės komisijos narių kompetencijoms plėtoti, skaičius	2	2	-	-	-	-	Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras
1.1.2.4.	Romų vaikų dalis, gavusių kompleksinę švietimo pagalbą, dalis (proc.)	-	ne mažiau nei 70 proc. dalyvaujančių švietime	ne mažiau nei 70 proc. dalyvaujančių švietime	ne mažiau nei 70 proc. dalyvaujančių švietime	-	-	Švietimo aprūpinimo centras ir Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras
1.1.2.5.	Aprūpintų mokyklų,	ne mažiau	-	-	-	-	-	Ugdymo plėtotės

[illegible]

1.1.4.1.	Suaugusiųjų romų tautybės asmenų dalis (proc.), įgijusių pagrindinį ir vidurinį išsilavinimą ar / ir kvalifikaciją	ne mažiau 5 proc.	ne mažiau 5 proc.	ne mažiau 5 proc.	ne mažiau 5 proc.	ne mažiau 5 proc.	ne mažiau 5 proc.	Švietimo ir mokslo ministerija
1.1.4.2.	Romų, baigusių valstybinės kalbos kursus, skaičius	10	10	10	10	10	10	Kultūros ministerija
2.	2 tikslas – DIDINTI SVEIKATOS PASLAUGŲ PRIEINAMUMĄ ROMŲ TAUTYBĖS ŽMONĖMS							
2.1.	Romų, dalyvavusių paskaitose, skaičius	30	40	40	40	40	40	Savivaldybės
2.1.1.	2 tikslo 1 uždavinys – STIPRINTI ROMŲ TAUTYBĖS ŽMONIŲ INFORMUOTUMĄ APIE SVEIKATOS PASLAUGAS							
2.1.1.1.	Atliktų vaikų skiepijimo apimčių romų bendruomenėje tyrimų skaičius	-	-	1	-	-	-	Sveikatos apsaugos ministerija ir (ar) jai pavaldžios įstaigos
3.	3 tikslas – SKATINTI ROMŲ TAUTYBĖS ŽMONIŲ UŽIMTUMĄ							
3.1.	Romų, kuriems suteiktas užimtumas įgyvendinant aktyvios darbo rinkos politikos priemonės ir (ar) teikiant tarpininkavimo įdarbinant paslaugas, skaičius	60	65	70	75	80	80	Lietuvos darbo birža

3.1.1.	3 tikslas – TEIKTI PASLAUGAS IR VYKDYTI PRIEMONES, SKATINANČIAS ROMŲ INTEGRACIJĄ Į DARBO RINKĄ							
3.1.1.1.	Socialiai pažeidžiamų asmenų (romų), dalyvavusių socialinei integracijai skirtose Europos socialinio fondo veiklose, skaičius	10	30	70	70	70	50	Viešoji įstaiga „Romų visuomenės centras“ bendradarbiaudama su Lietuvos čigonų bendrija „Čigonų laužas“, Lietuvos romų bendruomene, Romų integracijos namais, Romų integracijos centru, Lietuvos čigonų bendrijos „Čigonų laužas“ Šalčininkų skyriumi
3.1.1.2.	Įtrauktų romų tautybės asmenų į savanoriškas veiklas, sudarančias sąlygas įgyti gebėjimų reikalingų integracijai į darbo rinką, skaičius	5	5	5	5	5	5	Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centras, Lietuvos vaikų ir jaunimo centras
4.	4 tikslas – SIEKTI ROMŲ TAUTYBĖS MOTERŲ ĮGALINIMO							
4.1	Romų moterų, įsitraukusių į aktyvią visuomeninę veiklą, skaičius	5	5	6	7	7	7	Kultūros ministerija

4.1.1.	4 tikslo 1 uždavinys – STIPRINTI ROMŲ TAUTYBĖS MOTERŲ GALIMYBES DALYVAUTI VISUOMENINIAME GYVENIME							
4.1.1.1.	Seminarų, surengtų romų moterims, skaičius	1	2	2	2	2	2	Kultūros ministerija
4.1.1.2.	Atliktų tyrimų apie ankstyvųjų santuokų paplitimą romų bendruomenėje ir parengtų metodinių rekomendacijų vaiko teisių srityje dirbantiems specialistams dėl ankstyvųjų santuokų prevencijos, skaičius	-	1	-	-	-	-	Kultūros ministerija
4.1.1.3.	Atliktų tyrimų apie romių, atliekančių bausmę laisvės atėmimo vietose padėti ir reintegraciją į visuomenę, skaičius	-	-	1	-	-	-	Kultūros ministerija
5.	5 tikslas – GERINTI ROMŲ TAUTYBĖS ŽMONIŲ GYVENAMOJO BŪSTO SĄLYGAS							
5.1.	Neteisėtų statinių, kuriose gyvena romai Kirtimų mikrorajone Vilniuje, skaičius (neteisėtus statinius legalizavus arba	77	75	70	65	60	55	Romų visuomenės centras

[illegible]

6.1.2.								
6.1.2.1.	Romų, dirbančių pagal Europos Tarybos ROMED programą ir teikiančių tarpkultūrinio tarpininkavimo paslaugas, skaičius	-	6	7	7	7	7	Kultūros ministerija
6.1.2.2.	Konsultacijų lygių galimybių ir nediskriminavimo klausimais, skaičius	5	8	8	8	10	10	Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba
6.1.2.3.	Organizuotų ugdomųjų viešinimo kampanijų lygių galimybių ir nediskriminavimo klausimais švietimo sistemos bendruomenei, siekiant sėkmingos romų tautybės vaikų ir jaunimo integracijos į ugdymo sistemą, skaičius	1	1	1	1	1	1	Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centras

Priedo pakeitimai:

Nr. [IV-273](#), 2015-04-28, paskelbta TAR 2015-05-05, i. k. 2015-06764

ROMŲ INTEGRACIJOS PROGRESO (REZULTATO) VERTINIMO KRITERIJAI

Tikslai ir uždaviniai	Bendri šalies gyventojų rodikliai	Turimi duomenys apie romų grupę	Rodikliai romų grupėje 2015 m.	Siekiami rodikliai romų grupėje 2020 m.
1. Tikslas – skatinti romų tautybės žmonių integraciją į švietimo sistemą				
1.1. Uždavinys – plėtoti ir tobulinti romų tautybės vaikų ikimokyklinį ir priešmokyklinį ugdymą				
<i>1.1.1. vaikų, dalyvaujančių ikimokykliniame ir priešmokykliniame ugdyme dalis</i>	66 proc. (2013 m.) ²¹	20 proc. (2011–2014 m.) ²²		50 proc.
1.2. Uždavinys – tobulinti romų tautybės vaikų bendrąjį ugdymą				
<i>1.2.1. neraštingumo / nebaigto pradinio išsilavinimo lygis 10–19 m. amžiaus grupėje</i>	6,58 proc. (2011 m. surašymas)	11 proc. (2011 m. surašymas)		atitinka 2020 m. šalies vidurkį
<i>1.2.2. asmenų su pradiniu išsilavinimu dalis 10–19 m. amžiaus grupėje</i>	56,8 proc. (2011 m. surašymas)	62 proc. (2011 m. surašymas)		atitinka 2020 m. šalies vidurkį
<i>1.2.3. asmenų su pagrindiniu išsilavinimu dalis 10–19 m. amžiaus grupėje</i>	26,6 proc. (2011 m. surašymas)	26 proc. (2011 m. surašymas)		atitinka 2020 m. šalies vidurkį
<i>1.2.4. asmenų su viduriniu išsilavinimu dalis 10–19 m. amžiaus grupėje</i>	9,9 proc. (2011 m. surašymas)	1 proc. (2011 m. surašymas)		5 proc.
1.3. Uždavinys – tobulinti romų tautybės vaikų neformalųjį ugdymą				
<i>1.3.1. vaikų, dalyvaujančių neformaliojo ugdymo programose, dalis</i>	20 proc. (2011 m.) ²³	nėra duomenų		atitinka 2020 m. šalies vidurkį
1.4. Uždavinys – tobulinti suaugusiųjų romų tautybės žmonių švietimą				
<i>1.4.1. asmenų su pradiniu išsilavinimu dalis 20 m. ir vyresnių asmenų amžiaus grupėje</i>	8 proc. (2011 m. surašymas)	32 proc. (2011 m. surašymas)		20 proc.
<i>1.4.2. asmenų su</i>	13 proc.	31 proc.		40 proc.

²¹ LR švietimo ir mokslo ministerija (2014). *Lietuva. Švietimas regionuose 2014. Lygios galimybės*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.

²² Apskaičiuota remiantis 2011 m. surašymo duomenimis (1–6 m. romų vaikų skaičius Lietuvoje) ir 2014 m. LGKT tyrimo metu surinkta informacija.

²³ LR švietimo ir mokslo ministerija. 2012. *Neformaliojo švietimo koncepcija*. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo Ministro 2005 m. gruodžio 30 d. įsakymu Nr. ISAK-2695, nauja redakcija 2012 m. kovo 29 d. įsakymo Nr. V- 554.

<i>pagrindiniu išsilavinimu dalis 20 m. ir vyresnių asmenų amžiaus grupėje</i>	(2011 m. surašymas)	(2011 m. surašymas)		
<i>1.4.3. asmenų su viduriniu ir aukštesniu išsilavinimu dalis 20 m. ir vyresnių asmenų amžiaus grupėje</i>	78 proc. (2011 m. surašymas)	27 proc. (2011 m. surašymas)		30 proc.
<i>1.4.4. suaugusiųjų asmenų, dalyvaujančių mokymosi visą gyvenimą programose, dalis</i>	5,7 proc. (2011 m.) ²⁴	nėra duomenų.		atitinka 2020 m. šalies vidurkį
<i>1.4.5. asmenų su viduriniu ir aukštesniu išsilavinimu dalis 20–29 m. grupėje</i>	85 proc. (2011 m. surašymas)	20 proc. (2011 m. surašymas)		30 proc.
2. Tikslas – didinti sveikatos paslaugų prieinamumą romų tautybės žmonėms				
2.1. Uždavinys – stiprinti romų tautybės žmonių informuotumą apie sveikatos paslaugas				
<i>2.1.1. apdraustųjų privalomuoju sveikatos draudimu dalis</i>	91 proc. (2011 m.) ²⁵	76 proc. (2011 m.) ²⁶		atitinka 2020 m. šalies vidurkį
<i>2.1.2. romų vaikų skiepijimo apimtys (proc.)²⁷</i>				
3. Tikslas – skatinti romų tautybės žmonių užimtumą				
3.1. Uždavinys – teikti paslaugas ir vykdyti priemones, skatinančias romų integraciją į darbo rinką				
<i>3.1.1. gyventojų užimtumo lygis (proc.) – 15 metų ir vyresni asmenys, dirbantys bet kokią darbą, gaunantys už jį darbo užmokestį pinigais arba išmokas natūra (maisto produktais ar kitais gaminiais) ar turintys pelno (pajamų)</i>	45 proc. (2011 m. surašymas)	6 proc. (2011 m. surašymas)		20 proc.
<i>3.1.2. nedarbo lygis (proc.) – 15 metų ir vyresni asmenys, kurie nedirba, bet aktyviai ieško darbo</i>	11 proc. (2011 m. surašymas)	34 proc. (2011 m. surašymas)		20 proc.

²⁴ LR valstybės kontrolė. 2013. *Valstybinio audito ataskaita. Neformaliojo suaugusiųjų švietimo plėtra*. 2013 m. birželio 28 d. Nr. VA-P-50-9-8

Europos Sąjungos Taryba. 2011. Tarybos rezoliucija dėl atnaujintos Europos suaugusiųjų mokymosi darbotvarkės. 2011 12 20, Nr. 2011/C 372/01. Prieiga internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:372:0001:0006:LT:PDF> [paskutinį kartą jungtasi 2014 12 17].

²⁵ Draudžiamųjų privalomuoju sveikatos draudimu registro duomenys, 2011 12 01.

²⁶ Išvestinis rodiklis apskaičiuotas remiantis 2011 m. surašymo duomenimis, pagal romų tautybės asmenų ekonominio aktyvumo statusą, amžių ir ekonomiškai neaktyvių asmenų kategorijas. Išvestinio rodiklio duomenys patikslinti remiantis Draudžiamųjų privalomuoju sveikatos draudimu registro duomenimis apie 2011 m. nedraustus asmenis,

²⁷ Jei būtų nustatyta, kad romų vaikų skiepijimo apimtys nepakankamos (t.y. žemesnės nei numatyta Nacionalinėje imunoprofilaktikos programoje (90-95 proc.)), numatomas 3 proc. romų vaikų skiepijimo apimčių padidėjimas (2023 m.) (rodiklis pradedamas skaičiuoti praėjus vieneriems metams po I etapo įgyvendinimo, lyginant su rodikliais, nustatytais kompleksinio tyrimo metu, numatyto pirmajame priemonių įgyvendinimo etape.

3.1.3. asmenų dalis, kurių pagrindinis pragyvenimo šaltinis yra socialinės pašalpos	7 proc. (2011 m. surašymas)	26 proc. (2011 m. surašymas)		15 proc.
3.1.4. skurdo rizikos lygis	20,6 proc. (2013 m.) ²⁸	nėra duomenų		patikslinti gavus 2015 m. duomenis
4. Tikslas – siekti romų tautybės moterų įgalinimo				
4.1. Uždavinys – stiprinti romų tautybės moterų galimybes dalyvauti visuomeniniame gyvenime				
4.1.1. moterų užimtumo lygis (proc.) – 15 metų ir vyresnės, dirbančios bet kokią darbą, gaunančios už jį darbo užmokestį pinigais arba išmokas natūra (maisto produktais ar kitais gaminiais) ar turinčios pelno (pajamų)	43 proc. (2011 m. surašymas)	nėra duomenų		20 proc.
4.1.2. moterų, su pradiniu išsilavinimu dalis 20 m. ir vyresnių moterų amžiaus grupėje	10 proc. (2011 m. surašymas)	33 proc. (2011 m. surašymas)		15 proc.
4.1.3. moterų su pagrindiniu išsilavinimu dalis 20 m. ir vyresnių moterų amžiaus grupėje	10 proc. (2011 m. surašymas)	26 proc. (2011 m. surašymas)		40 proc.
4.1.4. moterų, su viduriniu ir aukštesniu išsilavinimu dalis 20 m. ir vyresnių moterų amžiaus grupėje	78 proc. (2011 m. surašymas)	30 proc. (2011 m. surašymas)		35 proc.
5. Tikslas – gerinti romų tautybės žmonių gyvenamojo būsto sąlygas				
5.1. Uždavinys – stiprinti romų tautybės žmonių teises į būstą įgyvendinimą				
5.1.1. asmenų, gyvenančių namų ūkiuose, susiduriančiuose su išvardytomis būsto problemomis, dalis: varvantis stogas, drėgnos sienos (grindys, pamatai), supuvę langai arba grindys	20 proc. (2013 m.) ²⁹	nėra duomenų		patikslinti gavus 2015 m. duomenis
5.1.2. asmenų, gyvenančių nepakankamai šildomuose būstuose, dalis	29 proc. (2013 m.) ³⁰	nėra duomenų		patikslinti gavus 2015 m. duomenis
5.1.3. asmenų, gyvenančių namų ūkiuose,	14 proc. (2013 m.) ³¹	nėra duomenų		patikslinti gavus 2015 m.

²⁸ Statistikos departamentas. 2014. *Namų ūkių pajamos ir gyvenimo sąlygos, skurdo rizika*. Pranešimas spaudai 2014 08 28, prieiga internete: <http://osp.stat.gov.lt/pranesimai-spaudai?articleId=2780372> [paskutinį kartą jungtasi 2014 12 17].

²⁹ Statistikos departamentas. 2013. *Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimas 2013 m.* Prieiga internete: <http://osp.stat.gov.lt/viesos-duomenu-rinkmenos> [paskutinį kartą jungtasi 2014 12 17].

³⁰ Statistikos departamentas. 2013. *Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimas 2013 m.* Prieiga internete: <http://osp.stat.gov.lt/viesos-duomenu-rinkmenos> [paskutinį kartą jungtasi 2014 12 17].

<i>susiduriančiuose su ekonominiais sunkumais (dėl pinigų stokos negali laiku sumokėti būsto nuomos, komunalinių mokesčių, būsto ar kitų paskolų, kredito įmokų) dalis</i>				duomenis
<i>5.1.4. gyventojų, neturinčių vonios / dušo gyvenamajame būste, dalis</i>	13 proc. (2013 m.) ³²	49 proc. (2011 m. surašymas)		35 proc.
6. Tikslas – skatinti tarpkultūrinį dialogą				
<i>6.1. nenorinčių gyventi su romais vienoje kaimynystėje Lietuvos gyventojų dalis</i>	66 proc. (2013 m.) ³³	-		45 proc.

Priedo pakeitimai:

Nr. [IV-273](#), 2015-04-28, paskelbta TAR 2015-05-05, i. k. 2015-06764

Pakeitimai:

1.

Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Įsakymas

Nr. [IV-273](#), 2015-04-28, paskelbta TAR 2015-05-05, i. k. 2015-06764

Dėl Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2015 m. sausio 29 d. įsakymo Nr. IV-48 „Dėl Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015-2020 metų veiksmų plano patvirtinimo“ pakeitimo

³¹ Statistikos departamentas. 2013. *Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimas 2013 m.* Prieiga internete: <http://osp.stat.gov.lt/viesos-duomenu-rinkmenos> [paskutinį kartą jungtasi 2014 12 17].

³² Statistikos departamentas. 2013. *Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimas 2013 m.* Prieiga internete: <http://osp.stat.gov.lt/viesos-duomenu-rinkmenos> [paskutinį kartą jungtasi 2014 12 17].

³³ 2013 m. Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto atliktas visuomenės nuostatų tyrimas, prieiga internete: <http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/Visuomen%C4%97s-nuostatos-2013.pdf> [paskutinį kartą jungtasi 2014 12 17].